משימה סודית בברית המועצות

סיפורם של דוד וריטה גפן

כתיבה ועריכה
מעין שמש

ספר זה מגולל יומן מסע של דוד וריטה גפן בנסיעתם בשנת 1988 לרוסיה.
הייתה זו תקופה של מסך הברזל.

Rita and David Geffen, Avie, Elissa, Tuvia, Wilmington, Delaware, 1974

דוד גפן נולד בשנת 1938 בג'ורגיה שבדרום ארצות הברית. בשנת 1965 סיים דוד את לימודיו וקיבל תואר רב.

הרב משה דוד גפן.

ריטה נולדה בשנת 1941 בניו יורק. היא למדה פסיכולוגיה חינוכית לתואר שני. לאחר עלייתם ארצה עבדה כפסיכולוגית חינוכית בבית ספר בבית שמש, ולאחר מכן גם בבתי ספר בירושלים.

השניים התחתנו בארצות הברית בשנת 1962.
בשנת 1977 ריטה, דוד ושלושת ילדיהם – אבי, עליסה וטוביה עלו ארצה והתגוררו בגבעת מרדכי בירושלים.
בזכות השליטה בשפה העברית ריטה לא הזדקקה ללימוד באולפן ויכלה להתחיל לעבוד מיד עם עלייתם ארצה.
שורשיהם של ריטה ודוד דומים – משפחתה של ריטה התגוררה ברוסיה עד 1907 ולאחר מכן עברו להתגורר בארצות הברית. ומשפחתו של דוד התגוררה בליטא עד 1903 משם עברו לארצות הברית.

Rita Feld and David Geffen, Great Neck New York, December 29, 1962

חפצי נוי
שרכשו
ריטה
ודויד
בברית
המועצות

כלי הכסף
שהביאו
איתם
מרוסיה סבה
וסבתה של
ריטה
בתחילת
המאה ה 20

דוד וריטה בחרו להקדיש ספר זה לפרק קצר אך משמעותי בחייהם, במסעם לברית המועצות.

מעט רקע היסטורי:

עם פרוץ המהפכה הקומוניסטית בשנת 1917 החלה תקופה שחורה מאוד ליהודי ברית המועצות דאז (כיום רוסיה). נאסרה פעילות דתית מכל סוג שהוא: תפילה בבתי כנסת, טבילה במקוואות, הפעלת מוסדות דתיים. בתי שחיטה נסגרו.

הממשל הקומוניסטי עשה כל שביכולתו כדי למחוק את החיים היהודיים מעל פני האדמה.

באוגוסט 1988 כאשר עדיין שררה תקופה זו ברוסיה, ריטה ודוד החליטו לנסוע לשם על מנת לעזור מעט ליהודי המקום. הטיול ערך 14 ימים.

כשנה לפני נסיעתם לרוסיה, ריטה ודויד שוחחו עם חברים שערכו נסיעה דומה. פרטי הנסיעה היו כל כך חשאיים שהיה צורך למצוא מנהיג של הארגון, נתיב.

ההכנות לטיסה:

דוד וריטה נסעו במסגרת ארגון "נתיב", אשר ביצע טיולים ומסעות כאלה בסודיות מוחלטת במשך 25 שנים. המשרד היה ממוקם בתל אביב. דוד וריטה נסעו מירושלים לתל אביב במשך כ-7 חודשים להשתתף במפגשי הכנה לנסיעה.

הם השקיעו רבות בהכנת חומרים לדרך, קלטות, גלויות של הארץ, טליתות, סידורים, תנ"כים ועוד. הם נערכו ממש כמו מרגלים. למדו כיצד לארוז את חפציהם כך שלא יגלו מה יש להם במזוודה, כאשר הם מעבירים אותה בשיקוף בשדה התעופה.

הם אספו מספרי טלפון של אנשים שאיתם יוכלו לדבר כאשר יהיו שם וכתבו זאת בצורת קוד כך שרק הם יוכלו להבין מה כתוב. הם אספו כתובות של מקומות . הם למדו שאסור לדבר בטלפון של בית המלון, אלא בזה של הדואר, כך שלא תהיינה האזנות של ה- KGB לשיחות שלהם. גם דרך קירות המלון היו האזנות ולכן הם למדו להתכתב ביניהם בדפים ולאחר מכן להשליך אותם לאסלה ולהוריד את המים. אסור היה להם להיפגש עם אנשים בבתיהם אלא רק במקומות ציבוריים. כל זאת ועוד הם למדו באָרץ טרם צאתם לדרך.

ריטה כתבה יום יום ביומנה ברוסיה למרות שהיתה סכנת שיאסרו ויומנה ייחרם.

October 1988 am

Day	Date	Notes
Sat	1	
Sun	2	
Mon	3	
Tue	4	
Wed	5	Call
Thu	6	
Fri	7	Dr. Tal
Sat	8	
Sun	9	
Mon	10	Father of Dmitry
Tue	11	
Wed	12	Cardiologist
Thu	13	
Fri	14	Impressions
Sat	15	Dark
Sun	16	Smelly
Mon	17	Hotel personnel - rude
Tue	18	People on streets, trolleys
Wed	19	very friendly +
Thu	20	helpful
Fri	21	Queues for [illegible]
Sat	22	products
Sun	23	Stores: very crude +
Mon	24	antiquated
Tue	25	Little supplies
Wed	26	Beautiful clean cities
Thu	27	Wide sidewalks
Fri	28	Good transportation
Sat	29	Great architecture
Sun	30	Golden domes
Mon	31 IRL	Vast - great sights Rivers galore

lunch pm **1988 October**

WEEK 39

Rostov. walk to Don River
see bridge (via boat) where
40
go bathing. Surveyors
(marine academy?)
Open air market for school
clothes; fruit & eggs;
"grocery" stores. Shovelling
coal (old woman).
Big revol. square -
41
Convention: Statler -
Hilton
Hotel NY.
Ice cream "cafe" with outside
tables -
Intourist Hotel at 3:15 AM.
(Maid asleep in room!)
42
Intourist guide to check
papers. Murals, revol. signs,
monuments, queues
Russ. bank
Long, low metros
Tons of people
1 AM
All up & out late - till 12 AM
43
Call endocrinology for appt.
People fearful of names but
often with our artifacts
displayed in homes
anxious to learn & see tours.
Most decent apts with furnishings
44
Hospitable with food, help, etc.
all varieties of people; clothes

דויד וריטה יוצאים לדרך. ריטה בשדה תעופה.

דוד וריטה משתפים ביומן המסע

ריטה מספרת:

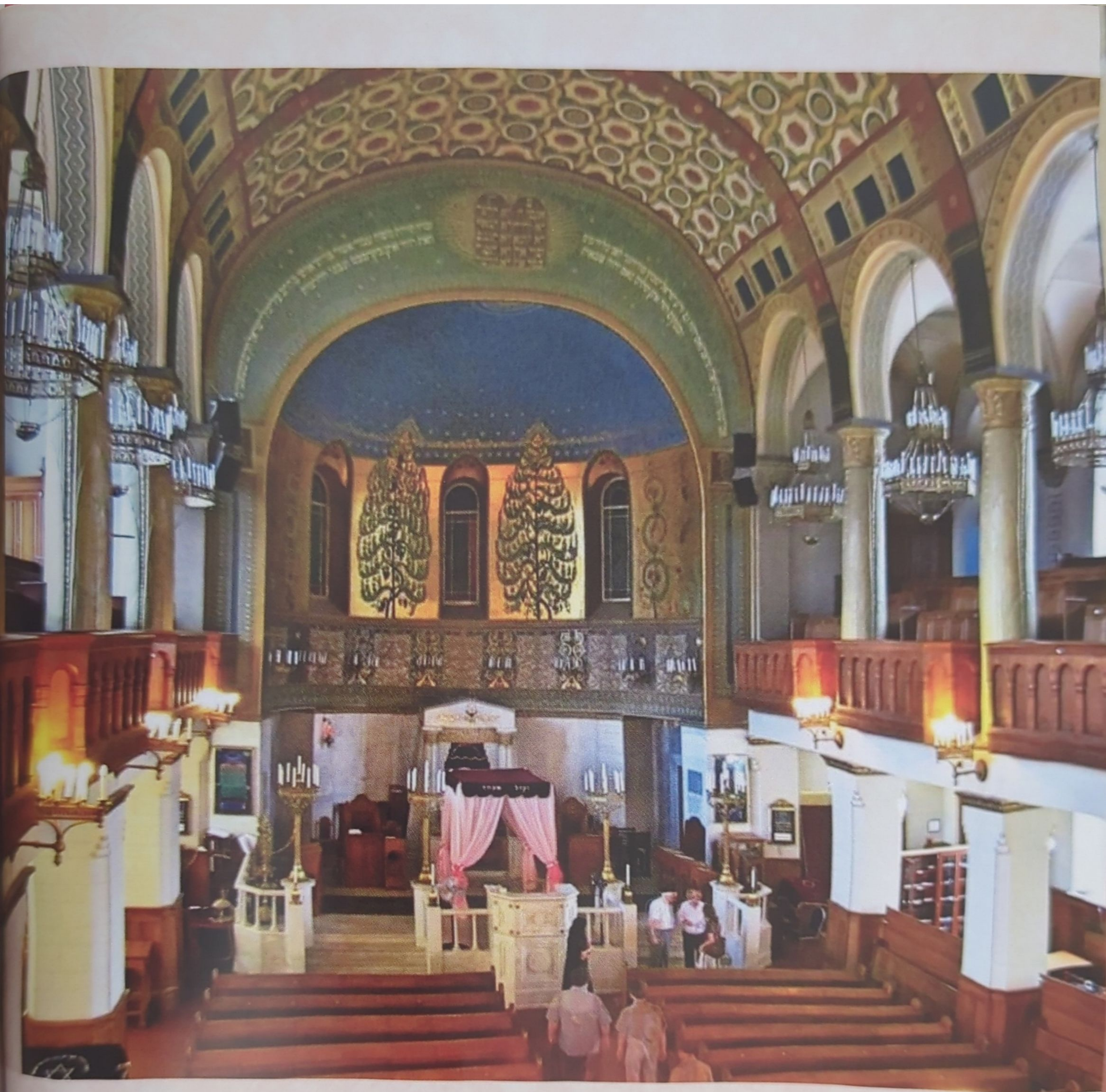
על מנת להגיע לברית המועצות היינו צריכים לעבור בלונדון, שם מסרנו את הדרכונים הישראלים שלנו וטסנו עם דרכונים אמריקאים חדשים שהונפקו לנו לצורך הטיסה. בשדה התעופה בלונדון פגשנו אישה מ"נתיב" והיא הנחתה אותנו מה לומר עם כניסתנו לרוסיה. אני נדרשתי להתחזות לחוקרת ודוד התחזה לסטודנט. היא ציידה אותנו ב- 100 רובל. מלונדון טסנו לרוסיה. נחתנו במוסקבה.

שדה התעופה במוסקבה באותה התקופה היה מאוד מסוכן. חיילי הצבא הרוסי הסתובבו עם נשקים ועקבו אחר העוברים והשבים, הוא היה חשוך וקודר במטרה להטיל אימה. כשנחתנו, אנשי שדה התעופה הלכו לאכול ונאלצנו לחכות כ-45 דקות עד שהם יחזרו ויבצעו את כל הבדיקות כדי שנוכל להתחיל במסע שלנו.

על אצבעי הייתה טבעת משובצת יהלום. בביקורת מזוודות נאמר לי שאסור לי למכור את הטבעת ברוסיה. הם רשמו שנכנסתי איתה והבטיחו לבדוק כשאצא מהמדינה שהטבעת תהיה על אצבעי.

ההתעסקות בעניין הטבעת ארכה זמן רב ומשכה תשומת לב רבה. לעומת זאת, שיקוף המזוודות נעשה בצורה מהירה מאוד ואפילו לא התעכבו על המזוודות למרות שהן היו כבדות מאוד וציפינו שייגבו מאתנו מס.

בשדה התעופה המתין לנו נציג ממשרד תיירים –אינטוריסט, שתפקידו היה לתת לנו מידע ולהסיע אותנו לשדה התעופה השני במוסקבה. ממנו היינו צריכים לקחת טיסה נוספת לקישנייב. כאשר עלינו למונית הנהג אמר לנו שפיספסנו את הטיסה.

בית הכנסת הגדול, מוסקבה

דוד מספר:

הנהג לקח אותנו לבית הכנסת הגדול במוסקבה, פגשתי שם את השמש של בית הכנסת ושאלתי אותו אם יש לו לוח שנה עברי רוסי לשנה החדשה. היה זה חודש אלול. הוא אמר שיש לו אחד, אבל הוא מאוד יקר ואני החלטתי לקנות אותו. בית הכנסת היה ריק.
הבאנו מהארץ עותקים רבים מציור של הקריקטוריסט יעקב קרשיין. היה לו גם שם מקצועי בשפה הרוסית שבתרגום פירושו - עצמות יבשות. הנחנו על כל כיסא בבית הכנסת עותק של הקריקטורה ועליו כתבנו ברוסית – שנה טובה ליהודי רוסיה. עשינו זאת בכל בית כנסת שאליו הגענו.
ביקרנו גם בבניין (שאינו בית כנסת) ששימש ליהודים מקום לתפילה בסתר ופעילויות אחרות.

הנהג לקח אותנו לשדה התעופה, משם טסנו לרוסטוב על הדן. היה זה שינוי במסלול כיוון שהפסדנו את הטיסה לקישנייב. בשלוש לפנות בוקר נחתנו. בשדה התעופה ברוסטוב על הדן ישבו אנשים על הרצפה. היה רועש מאוד ואנשים הסתובבו עם תרנגולות וכבשים, דבר שהיה בעינינו מאוד מוזר. משם יצאנו למלון. ביקשו מאיתנו להשאיר את המזוודות בקבלה ולקחת איתנו לחדר רק דברים שאנחנו חייבים לצורך שינה. בינתיים אנשי המלון בדקו את המזוודות. הם התרשמו מכך שהן מאוד כבדות והבחינו שלא שילמנו מס. כך קרה שכבר בלילה הראשון התייחסו אלינו בחשד. בסופו של דבר שילמנו את המס בשדה התעופה כשטסנו לקישנייב.

ריטה על רקע רוסטוב על הדן

כרזה ענקית טיפוסית המוצגת ברחובות העיר. הכרזה מציגה את "המגל ופטיש" וכתוב "המהפכה ממשיכה".

בבוקר למחרת הגענו לקישנייב. עמדנו שם בתור לקנות גלידה. התור ערך כחצי שעה. כאשר הגיע תורנו, הגלידה נגמרה. הבנו שיש מחסור במוצרי יסוד וכמובן גם ב"מותרות" כגון, גלידה.
על רקע המצב הכלכלי של חוסר במצרכי יסוד, בלטה לנו העובדה שהרחובות והמקומות הציבוריים מאוד נקיים ומטופחים.

ריטה בבנדרי עם משפחה של רפוזניקים.

נסענו לבנדרי, לביקור אצל משפחה יהודית שהייתה יחידה במקום. את הביקור תיאמנו עם בעל הבית בשיחה טלפונית מהדואר. הרוסים לא נתנו למשפחה הזאת לעלות ארצה. משפחות אלה נקראו באותם ימים ריפיוזניקים (מסורבי עלייה).

היו שני דרכים להפך ל"ריפוזניק"- לבקש מהממשלה לצאת מברית מועצות ולא קיבלו אישור, או אם הורה אחד סירב שבנו/בתו תצא, לא היו מאפשרים היתר. אם שני הורי הבן אישרו את עזיבתם, היו צריכים להפקיד סכום כסף גדול לממשלה- ללא הסכמת ההורים, נהפכת לריפוזניק.

נפגשנו עם בעל הבית במרכז העיר. זיהינו אותו על פי פרח בדש בגדו, סימן זיהוי שתיאמנו איתו מראש. הוא לקח אותנו לביתו למרות שהדבר היה אסור. בדרך פגשנו אנשי KGB והמארח שלנו ידע שהם מקליטים אותם ואת כל מה שקורה בבית, אבל הם לא פחדו מהם. מסתבר שאנשי ה-KGB עוקבים אחריהם כבר המון זמן ומחוץ לבית שלהם עומד רכב של ה-KGB. המארח הרגיע אותנו ואמר שאין סיבה לפחד, שזה המצב כבר שנים רבות והם התרגלו. מאחר והם היו המשפחה היהודית היחידה באזור שלא היה מתוייר, ההתמקדות של ה-KGB הייתה רק בהם. כך נוצרה איזושהי שיגרה והם לא פחדו.

הענקנו למארחים שלנו תנ"כים, סידורים ותמונות של הארץ. מבחינת השפה היו לנו קשיי תקשורת וכך השיח התנהל ב-4 שפות שונות– רוסית, יידיש, אנגלית ועברית.

ריטה ויוסים בביתו בקישניאב. ריטה השאירה לו קלטות של ישראל ושירי עבריים.

ריטה: לאחר המפגש עם המשפחה, חזרנו לקישניאב, ויצאנו לחכות למישהו בגן ציבורי. לפתע ניגשה אלי אישה (כנראה מה-KGB) והתחילה לדבר איתי. האישה ענדה שרשרת זהב, עליה היו שני תליונים, של צלב ושל מגן דוד. היא סיפרה לי שיש לה משפחה בקנדה, שאמא שלה נוצריה ואבא שלה יהודי. עד היום העניין של האישה הזו נשאר בגדר תעלומה ולא ידוע אם אכן דבריה היו אמיתיים או אם הייתה היא מה-KGB.

ביום השלישי הגענו לקייב ואלכס גוגרמן פגש אותנו ולקח אותנו לבקר את הבית של הסופר שלום עליכם.

ריטה ודויד ביקרו את אנדרטת באבי יאר קרוב לקיאב.

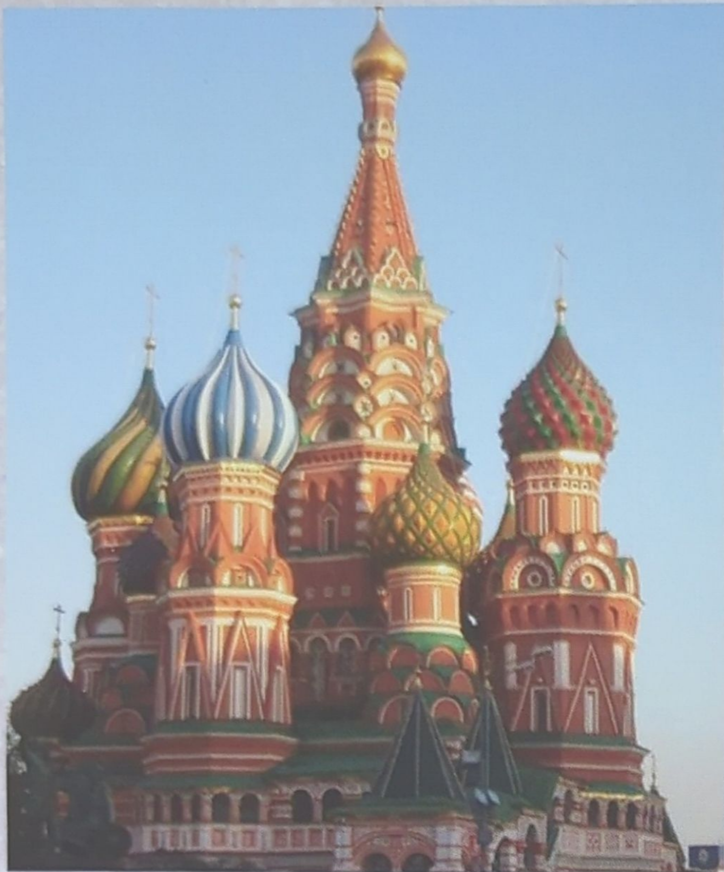
דוד: נסענו במונית לבאבי יאר. הייתה שם אנדרטת זיכרון ל-38,000 היהודים שנרצחו ע״י כוחות מקומיים וחיילים נאציים. גופות הקורבנות נזרקו לבור ענק בקרבת האנדרטה. היה זה הרצח הגדול בתקופת השואה ובו רק 21 ניצולים. האנדרטה הייתה מאוד מלוכלכת והחלטנו לנקות אותה. הדלקנו נר זיכרון, קראתי יזכור ואל מלא רחמים, ושכבנו על הדשא לאות הזדהות עם קורבנות השואה. בהעדר שילוט לא היה לנו קל למצוא את המקום. כנראה שהיה להם עניין להסתיר את המידע.

מתאם הריפוזניקים בקיאב היה אלכס גוגרמן (בחולצת תכלת). ריטה ודויד פוגשים ריפוזניקים בדירתו של גוגרמן.

ריטה: נסענו לביתו של אלכס גוגרמן (איש הקשר שלנו בקייב). היו אצלו כ-15-20 זוגות יהודים וכן רב שהגיע מארה"ב עם אישתו במטרה לתמוך כמונו ביהודים. היהודים בבית היו מאוד סקרנים לדעת מה קורה בארץ והשמענו להם קלטות בעברית. סיפרתי להם סיפורים בעברית ובאנגלית כיצד עלינו לארץ. הדגשתי שלא עלינו בעלייה מאורגנת אלא ביוזמה פרטית. הסברתי להם את החשיבות של מדינת ישראל וסיפרתי להם ששני בנינו ובתנו משרתים באותה עת בצה"ל. בזמן שישבנו אצלם בבית צלצל הטלפון. בעל הבית השתיק את כולם ורק אז ענה לטלפון, כדי שה-KGB לא ישמע את ההתקהלות שלנו בבית. בסוף הערב חזרנו למלון.

בבוקר כשהתעוררנו ראינו על השולחנות בחדר האוכל של המלון דגלי ארץ ישראל. לא ידענו מי שם אותם עד שהתברר שביקרה שם קבוצה של ישראלים שטיילה באוקראינה. זו הייתה הקבוצה הראשונה שקיבלה אישור לנסוע לרוסיה לביקור קרובים. קבוצה זו מנתה כ-80 ישראלים.

קתדרלת ואסילי הקדוש, מוסקבה

היה כל כך כיף לראות הרבה ישראלים. זה נתן תחושה מאוד נעימה ואפילו מרגיעה. הם סיפרו לנו כמה חשוב להם להיות באוקראינה ולפגוש את קרוביהם. הם לא ידעו שאנחנו יהודים ושהגענו מישראל.

בשלב מסוים הצטרפנו לקבוצה והלכנו לראות איתם מופע ריקודים אוקראיני. הישראלים התאכזבו מן המופע, שבעיניהם היה מזוייף ומיועד לתיירים. באחת הנסיעות שלנו באוטובוס ישבה מאחורינו אישה. היא סיפרה לנו היכן היא מתגוררת בירושלים ומדבריה הבנו שהיא גרה בשכנות לדירת נופש שיש לאחות של ריטה בירושלים. כששבנו ארצה ריטה התקשרה אליה וגילתה לה שאנחנו בני הזוג שפגשה באוטובוס בקייב וכי היינו שם במסגרת מסע סודי. הפתענו אותה מאוד.

לאחר 3 ימים בקייב נסענו למוסקבה וביקרנו בקרמלין ובמאוזוליאום של לנין.

נהר נווה בחורף, לנינגרד. ברקע מוזיאון הרמיטז' המפורסם.

סוף המסע: לנינגרד

ריטה: במהלך השהות שלנו בלנינגרד הלכתי להרמטאג'- מוזיאון ענק עם ציורים של אנשים מפורסמים בעולם. הלכתי לבדי למוזיאון, שם פגשתי שתי נשים נוצריות. חששתי מאוד לחיי, גם כתבתי על כך ביומני. במהלך כל הטיול כתבתי לעצמי נקודות שתסייענה לי להעלות את כל המסע על הכתב, וכך היה. סיכמתי את המסע באנגלית על פני 40 עמודים.

ישנו בית כנסת ענק בלנינגרד (2,000 מושבים) שהיה ריק ברובו בזמן ביקורנו שם. לא הייתה מחיצה בין הנשים לגברים, גברים ישבו קדימה, נשים ישבו מאחוריהם.

בחור שישב לפניי פיתח שיחה עימי, התרגש כששמע שבאתי מישראל וביקש ממני את התנ"ך שהחזקתי בידי. היה זה התנ"ך שלי עם שמי חתום. החלטתי למסור לו אותו.

אחרי ששבנו הביתה קיבלנו מכתב לכבוד חג החנוכה. הכותב היה אותו בחור שנתתי לו את התנ"ך. הוא כתב שהוא לומד בקונסרבטוריום וכי הוא מתכוון ללמוד תורה, אנגלית ועברית. הוא הוסיף וסיפר שצפה ב-2 סירטונים על ישראל והוא מקווה שהכל בסדר איתנו. הוא ביקש שנכתוב לו. שנה לאחר מכן הוא עלה ארצה.

בסוף שנות ה-80 תחילת שנות ה-90, הייתה עליה גדולה מאוד לישראל. חלק מהרוסים שעלו ארצה ביקשו מריטה לבצע קונצרט אצלנו בבית. באירוע, שבו ניגנו העולים החדשים, הגיעו כ-12 זוגות ירושלמיות והכסף שנאסף נתרם לעולים החדשים. בין הנוכחים היה גם הבחור שריטה נתנה לו את התנ"ך בבית הכנסת. היינו מאוד מופתעים לראות אותו.

שלום

Dear Rita & David!

Take, please, my congratulations for jewish holyday Hanukah!

I want to wish for You great Health, Happyness, Success in the Life & Work now and forever.

My best wishes for Your children and relatives,

Be Happy! Good Hanukah! God, our Lord, Bless and Keep You!

Some words about ...

I'm fine now. I study flute ... Conservatoire,

Soon I'll begin to learn Torah, Hebrew and English

1 month ago I watched Videofilm about Israel ...

second film about Tel-Aviv Philarmonic orchestra

with Zubin Mehta, when I visited my friend.

was like very much! It is wonderful and beautiful country

Write me, please, more detail about Israel (Land, people, culture

I hope we meet soon.

German

מכתב תודה לריטה מבחור צעיר שקיבל ממנה ספר תנ"ך עם שמה חתום.

כסף רוסי

שטר של רובלים שהגיע לארה״ב עם סבי ריטה ב 1907 ונשמר ע״י ריטה ודויד עד היום.

בטיסה חזרה לארץ דרך לונדון, כשהכריזו שיצאנו ממרחב האווירי הברית המועצותי, המטוס כולו פתח במחיות כפיים והלחץ הופחת.

הטיול לרוסיה מאוד השפיע על ריטה, בגלל השורשים שלה שהיא לא כל כך הכירה.
הרבה מאוד שנים ריטה רצתה לדעת רוסית. היא למדה לקרוא ולכתוב רק לאחר המסע ברוסיה. המסע שינה את החיים שלה ואת הסתכלותה על החיים. היו מספר דברים שהשאירו עליה רושם חזק. אחד מהם היה אורח החיים של הרוסים החיים כמו בכלוב.

ריטה הרגישה קירבה גדולה מאוד לעולים מרוסיה, תחושה עמוקה של הזדהות ושייכות לעולם של העולים החדשים. כמובן שהיותה פסיכולוגית חינוכית תרמה רבות להבנה הזאת.
ריטה יצרה קשרים חברתיים בין העולים מרוסיה לישראלים. עד היום היא בקשר עם אנשים, להם עזרה להתאקלם בארץ וללמוד עברית.

ריטה ודוד: בתקופת השואה היינו מאוד צעירים ולא היה בידינו לעשות דבר למען מישהו, לכן חשנו רצון כה עז לעזור למסורבי העליה.
את המסע הזה לא נשכח לעולם.
ניתן לומר שהסיסמא שהובילה אותנו במסע הוא כדברי יהושע:
"חזק ואמץ".

Of the other people who came to Gogerman's house, all were friendly, many were inquisitive about Israel but only those who have already asked for permission to leave the USSR (for Israel or other places) were willing to give us their names, etc.

Mark Yosim
252090, Kiev, Dvinskaya str, 1, kv. 4
Will soon be asking for permission for himself and daughter; wife's mother rejuses for his wife

Alex Ostanovsky, wife- Bella; son Igor - age 8
Alex has a sister living in Israel
pr. Majakovsky 30a, kv. 253
Kiev 252222

Margarita Schmidt-Heisler - age 27 - divorced with son 5 yrs. old (Shapovalenko Timuz Vadimovich)
a "worker"
Margarita Jakovlevna
ul. Beretti 5a, kv. 179
waiting for permission since last April - considering USA but possibly Israel

Michael Livshits - age 23 magr. veterinari Kiev 252055
str. Borshagovskaya 10 kv. 6
father- David mother- Inna Brodskaya
Wants to make aliyah but his parents won't permit him.

Orenstein, Alle (Oleg)
Antusiastov str, 9/1, apt. 82 Tel. 5558601
Applied last week for permission to make aliyah

Blekhen, Tatyana 25 years old - friend of Oleg Orenstein
Antusiastov str, 35 apt. 60 Tel. 5172602
DoesnIt know when or where to go but wants to leave the USSR

Gogerman's Hebrew Class - Beginning level
Orenstein, Lifshitz, Moldavsky, Schechtman, Reabova, Karabchiyevsky
According to Gogerman, can contact only Moldavsky, Schechtman, and Karabhhiyevsky

Hebrew - Advanced level
Ruthie (Russlaner) Roitman
will distribut literature, a student at the University, helped organize the demonstration at Babi Yaar
According to Gigerman, do not contact her.

Michael Elkins - age 18 - parents adamantly against him going to Israel. Going into the Army shortly. Comes to meetings when Israelis arrive but has to do it in secret. Not a good prospect for developing activism. Do not contact him.

Felix Gofman - in the army for the last month; not available
Roustig Gofman - age 24 - asked for permission and waiting 3 months now

Of the initial group of 25, who learn regularly with Gogerman, 10 are active, i.e. recruit new students, see who wants to leave the USSR According to Gogerman, he has contact with over 150 people and has the means to double this number. There are close to 100,000 Jews in Kiev. At the University of Kiev, Gogerman's activities are known. Lecturers announce to their students not to join the Zionist Organization. If they do, they are threatened with expulsion from the University.

Rita Geffen

RUSSIA - AUGUST 1988
THOUGHTS AND REFLECTIONS

My roots began in White Russia in the town of Pinsk. My maternal grandfather arrived in the "Goldene Medina" at the beginning of this century, travelling in steerage, and only after five years of work was he able to finance the trip for his wife and six children. My parents are American-born but Pinsk is part of my heritage. Our family is "traditional" and my husband and I and our three children made aliyah twelve years ago from America. Our parents remain in the United States and only now have reluctanaxtly come to terms with our decision. Israel is our "home" and it is a privilege to live in our own country and raise our children here.

זוהי עמוד הראשון של דוח נסיעה בעל 40 עמוד שנכתב והודפס ע״י ריטה עם חזרתם של ריטה ודויד מברית המועצות. הם התבקשו למסור את הדוח ל״נתיב״ אך לא ידעו את הכתובת. הסתבר לאחר בירור טלפוני, שנציג ״נתיב״ הוא שכנם בשכונת גילה, ירושלים.

רשימת שמות וכתובות שנמסר לריטה ודויד בביתו של גוגרמן שנמסר לנו בחשאי כדי להעביר בארץ. כעבור מספר שנים, שמענו על עליית חלקם ארצה.

בית בלב

רשת דיור לגיל השלישי
מקבוצת מכבי

ספר זה הופק במסגרת קורס
צילום בין דורי במכללה
האקדמית הדסה, בשיתוף דיור
מוגן "בית בלב" 2016-2017

מכללה אקדמית
הדסה
ירושלים